

Получена: 11.07.2023 г.

Приета: 09.10.2023 г.

РЕГИОНАЛНИ СТРУКТУРНИ ПРОМЕНИ НА БЪЛГАРСКИТЕ ГРАДОВЕ В ТРАНСНАЦИОНАЛНИТЕ ПОЛОСИ

М. Ненчев¹, М. Давчева²,
М. Танов³, Г. Костадинов⁴, Я. Стоев⁵, К. Кусева⁶, Ж. Стойчева⁷

Ключови думи: структурни трансформации, транснационални комуникационни коридори, нова регионална политика, моделиране

РЕЗЮМЕ

Един от аспектите в научната тема, разработена от колектива, е констатираната като всеобщ белег регионална централизация и децентрализация в градовете на България в полосата на транснационалните комуникационни коридори и съответното отражение върху вероятните им перспективи за развитие.

1. Въведение

Съвременната градоустройствена практика в регионите, попадащи в сравнително обширните полоси на транснационалните комуникационни коридори, е пряко следствие на една доста разпространена стандартна политика на бавната структурна еволюция. Въпреки демократизацията и наблюдаваните промени в обществото – традицията на

¹ Минчо Ненчев, проф. д-р арх., кат. „Градоустройство“, УАСГ, бул. „Христо Смирненски“ № 1, 1046 София, e-mail: modus@mail.bg

² Мария Давчева, доц. д-р арх., София, e-mail: miodesign@abv.bg

³ Младен Танов, гл. ас. д-р арх. урб. ек., кат. „Градоустройство“, УАСГ, бул. „Христо Смирненски“ № 1, 1046 София, e-mail: mtanov_far@uacg.bg

⁴ Генеди Костадинов, д-р арх. урб., София, e-mail: genkost@mail.bg

⁵ Явор Стоев, д-р арх., София, e-mail: yavor_stoev@abv.bg

⁶ Калина Кусева, д-р арх. урб., София, e-mail: kalinakuseva@gmail.bg

⁷ Жана Стойчева, д-р арх. урб., София, e-mail: jana_st_st@abv.bg

бавното натрупване – предвид обедняването и икономическата криза, доведе до почти незабележими промени и несъществено отношение към основните проблеми на структурно-функционалното развитие. Основно нещата само в услугите и търговията се промениха, а в битовата сфера се възцари определен хаос. Дали формално-естетските фрагментарни модели, не отчитащи реалната структура, функционалната и композиционната сложност на града, ще допринесат за гъвкаво решение на целевите програми за обновяване на средата. С други думи колко дълговечни са плановете решения(?) – досега абсолютно неубедителни в практически план. Новият век ще наложи и ново мислене – реални са очакванията, че изключително стремителното развитие на комуникациите и информационните технологии, отварянето на страната ни към Европа ще даде тласък за усъвършенстване и обновяване на градските структури и за сериозни трансформации в селищните мрежи. Не случайно са спорадичните искания за изясняване на градоустройствените ситуации в рамките на един задълбочен и комплексен структурен анализ – само тогава проблемът с централизацията и децентрализацията ще бъде изяснен и няма да се похабява ресурс за ненужни инвазии. Примери в това отношение са както София, Варна, така и редица „привлекателни“ територии.

2. Градско развитие и трансформации

Градските пространства с развитието на града все повече се обособяват или трансформират. При планираните градове този процес е закономерен и следва логиката на сравнително бързото изграждане на градската среда. Още със създаването си първите типове градско пространство, които формира градът, са *пространството на улицата и пространството на квартала*. Тези два основни типа безспорно формират фундаменталната структура на града, неговия рисунък и пространствени взаимоотношения, неговата пространствена, но и функционална организация. Съвсем естествено там, където е било необходимо, се оформят площадни пространства, различни временно неусвоени терени, използвани за пазарища и тържища. Някои квартали не са били с ясно очертана структура, но са предлагали определени възможности за развитие на занаяти и местни услуги – един вид първично производство. Особен момент представлява главният градски център, който е бил най-вече символът на града. Там са се разполагали главните сгради или се е оформяло главното пространство. В някои градове се оформят отделни терени за производство и за складове. Появяват се транспортните възли – под формата на пристани, пристанища (търговски и военни), доста по-късно – пасажерски, морски гари, терминали. Някои терени в града остават залесени и се съхраняват като градски паркове и градини. Но това е вече в един по-късен период на развитие.

Градът и извънградската територия са двете страни на един медал, наречен „обществено развитие в териториален аспект“. Както градовете се планират – така и те се управляват съобразно избрана система, схема или механизъм – както и да се нарича – на практика това е своеобразен закон за устройство и управление – със съответния правилник в оперативен аспект. Когато градът след формирането на основната си структура започва да се разраства – с претенции за експанзионистично развитие и тотално усвояване в прекия смисъл на неурбанизираната територия, възникват проблемите на териториалната и пространствената организация на тази свободна територия. На практика от периода на централизация с цел обособяване на силно доминантна локализация се пристъпва към присъединяване на все повече крайградски територии и укрепване на самостоятелни структури в рамките на пространствения регион – един вид „децентрализация“ на градовете. Тези процеси сериозно се наблюдават в рамките на полосите на

транснационалните комуникационни коридори – вече влияещи пряко на тези прилежащи градове. Някои изследователи говорят за смяна на държавната доктрина относно индустриализацията и разполагането на производствените звена, но в съвременен аспект може да говорим повече за определен пазар на териториални ресурси и бъдеще за новите стопански обединения – еко- и агро-еко-индустриалните паркове, и съответно конкуренцията в управлението на урбанистичните структури.

3. Историческа типология на структурите

Все още няма точни методи за ретроспективна оценка на значението най-вече на структурно-функционалния потенциал за един обозрим и достатъчно дълъг градски живот по отношение на конкретните градски локализации. Градският център в исторически план винаги е представлявал пространствен фокус на града. Това се потвърждава от характера на възникването на повечето планирани градове. Системата на градския център възниква на базата на разрастването на централното градско ядро. В самото начало тя е главна пространствена и функционална ос за града. Напоследък обаче центроформиращата ѝ роля е усложнена (закодирана), тъй като често тя не съпада вече с тези оси. Този факт важи предимно за малките градове – с неразчленима почти структура, с малък структурен потенциал и обикновено стандартна градска история. От там, предвид това, че различни градообразуващи и структуроформиращи фактори слагат свой собствен специфичен отпечатък върху структурата на центъра – напълно на този фон се извява противоречието между форма и съдържание. То е обусловено най-вече от това, че селищната структура е по принцип по-консервативна, по-бавно реагираща от функционалното съдържание. Влиянието на главната улица е в тясна зависимост от типа структурна форма на целия град. При компактните структури има тенденция към формиране на дублиращи артерии. При по-големите градове се обособяват съпътстващи улици с районно значение. Балансът в комуникационния скелет зависи от достъпа до центъра и от структурата на насочената мрежа на социалната активност. От съществено значение е наличието на скок (рязка промяна) в структуро-формиращия потенциал на главната улица. На практика скоковете в преструктурирането са предшествани от силен териториален ръст и конкуриращи се структурни ядра. На определени етапи при някои градове се забелязва хармонично единство между структура и съдържание (най-вече при по-малките локализации – незасегнати от новите структурни промени). Същото с особена сила се отнася за старите градски ядра и отделни градски ансамбли (своеобразни запазили се модули).

На практика може да се открият два основни исторически типа – на първичната и на вторичната структура.

- Първичната е характерна за градове със значително запазили се стари градски фрагменти (цели квартали и дори райони). За нея е характерно съхраняването на затворена, почти компактна форма като основен белег. Такива градове са преди всичко по-малките градове с ограничена индустриализация – развиващи се в културно-туристически аспект и неподложени на интензивна структурна трансформация. При тях има шанс историческата структура да се съхрани и доразвие чрез по-дискретен подход.
- Вторичната е формирана в резултат на нова усложнена структурно-функционална организация (сравнително по-динамична и многофакторна). Тя е свързана най-вече изключително с динамиката на вътрешно-градското развитие и с териториалния ръст. Освен това, включвайки елементи от

първичната, вторичната структура се доразвива в резултат на външни въздействия. Въпреки че за мащаба на България – тези по-големи градове са достатъчно инертни в развитието си (с малки изключения само за най-големите градове) – при тях вече повече от 15 години стои проблемът със ситиране на нови модулни индустриални зони, свързани с модерни безотпадни технологии и естествено с реновиране на системата на градските им центрове.

4. Градският център като система и градската практика

Градският център вече формира система и придобива нова роля – на структурно-функционален определител на пространствено-планировъчното построение на целия град. Системата на градския център обезпечава онези устойчиви признаци в структурното развитие, които гарантират определено безконфликтно нарастване, възобновяване и баланс – на практика физическата приемственост. Всяко активно вмешателство в структурата на центъра видоизменя общата градска структура. Териториалният ръст на определен етап от развитието неминуемо ще породи диспропорции в размерите и структурно-функционалния потенциал на локалното градско ядро и на полюсите. Неизбежната „централизация“ ще доведе и до нов цикъл – този път на „децентрализация“, като следствие на дебаланс на определен етап. Един обзор на днешното състояние на градовете, отнесен към традиционните класификации, ще ни докаже определената специфика в отделните държави, а и несъстоятелността на стандартните подходи в отношението към градското развитие. Преклонението и сляпото подражание на определени бутафорни „необразци“ – обекти, по-скоро ориентирани на конюнктурата на пазара, отколкото на разумния градоустройствен подход, доведоха до ожесточаване на проблемите в отделните локални възли – обикновено свързани с неизяснени пространствени и функционални проблеми и силно напрежение в рамките на конкретната територия. Определено типологичните характеристики следва да се конкретизират и обновят и то като се започне още от самото начало на градското развитие. Така може да се проследи естественият ход и реалния потенциал на всеки град и цифрата на броя на обитателите му ще бъде обвързана с широк набор от локални и национални характеристики и специфични параметри и няма да бъде обикновена гола статистика – незначеща нищо (или почти нищо). Не бройката като любопитна цифра е от значение за града, а широк списък от параметри, които трябва да се изучават и анализират в духа на широкоспектърният анализ на градската среда.

Теорията на градското развитие като такава все повече се прояснява и от обикновена статична методология и класическа концепция за подхода към града се трансформира във своеобразен многопластов и интердисциплинарен философски абстракт – изискващ непрекъснато осъзнаване на сложността на самата същност и флуктоацията на града като съобщество и структура. Колкото и да си представяме, че науката за града е нещо приложно, нещо като следствие на определени проектантски усилия и само описателна есеистика – не можем да отречем огромния напредък в последно време в разработване на проблематиката на градското развитие. Без наука и познание на процесите ще останем в дебрите на пазарния nihilism, а това самите градове няма да позволят. Проба-грешка или триумфални концепции и ялова реализация. Обществото се насити на помпозни градоустройствени решения, на сбъркани по същество градски набези в една сравнително балансирана градска среда, на социални експерименти. Времето на

големите илюзии вече може би отмина и благодарение на това отрезвяване градовете въстпиха в новата ера – ерата на масовата комуникация. В този аспект – градската практика все още е длъжник на обществото. Основните методи на изследване се отличават от традиционните – именно тяхното прилагане гарантира постигането на основната цел – моделиране на структурните трансформации в градовете в полосата на транснационалните комуникационни коридори – обособяващи се на територията на България и изясняване на механизма на приоритетите в развитието им в структурно-пространствен аспект чрез разкриване на положителния западноевропейски опит в областта на стратегическото урбанистично проектиране – нещо, което не бе постигнато с ИПГВР – въпреки прокламираното желание за осъществяване на осезаем прогрес в развитието и стабилизирането на повечето средни градове в България.

На дневен ред в българската градоустройствена практика все още стоят задачите за активна намеса в градските центрове, която ще засегне развитието въобще на градовете. Наред с актуалните градоустройствени мероприятия за завършване на етапа на класическите градски ядра по нов начин звучи проблемът с новите бизнес-зони, с обособяването на „терминали“ в регионалната активност. И докато за по-големите градове ситуацията е предвидима – в по-малките градове тези трансформации са под влиянието и на регионалните импулси от формирането и обособяването на транснационалните комуникации и в голяма степен зависят изцяло от тях. Тъй наречените транснационални комуникационни коридори са нещо ново в хода на развитието на селищните мрежи в България. На практика това е една нова интензифицирана структура, която мотивира приоритетите на европейската регионална политика чрез решаване на проблемите в крайграничните райони, развитие на цялата инфраструктура и социалната подвижност на населението.

Част от задачите, които стоят пред градоустройствената практика, са:

Дали познатите схеми от „нормативния“ функционализъм с класическата схема на градския „централитет“, където откритата, сравнително мобилна пространствена и функционална структура е в сферата на субективните виждания?!

Дали формално-естетските фрагментарни модели, неотчитащи реалната структура, функционалната и композиционната сложност на града ще допринесат за гъвкаво решение на целевите програми за обновяване на средата?!

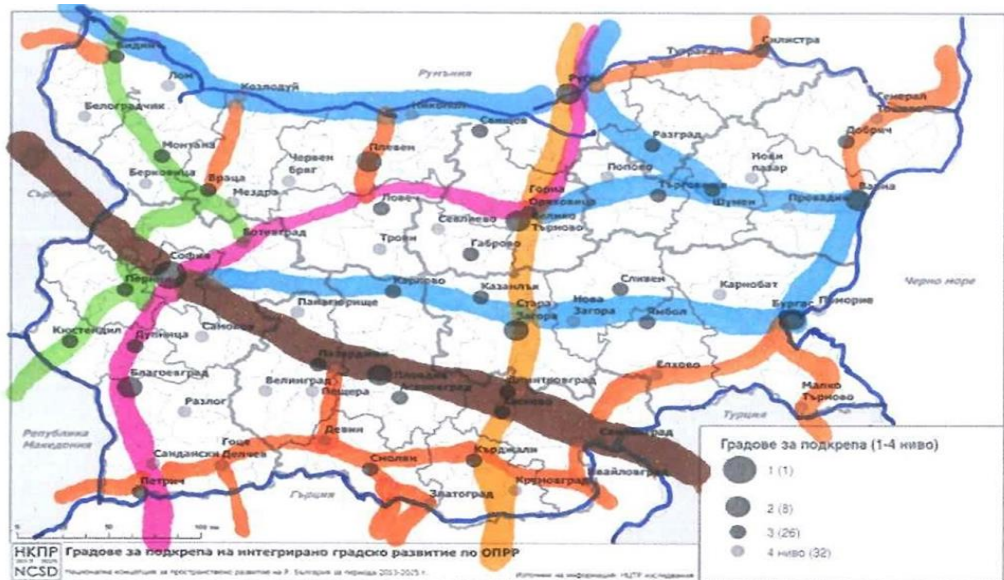
Колко дългочечни са плановете решения по принцип?!

Новият век ще наложи и ново мислене – реални са очакванията, че изключително стремителното развитие на комуникациите и информационните технологии, отварянето на страната ни към Европа ще даде тласък за усъвършенстване и обновяване на градските структури и за сериозни трансформации в селищните мрежи.

5. Градската действителност

Промените в политико-социалната структура на Европа предопределят нови конфигурации на регионално сътрудничество. Много са факторите, които дефинират бъдещата интеграция – тоталната липса на минало сътрудничество, чувствителен политически климат (особено на Балканите) – често анулиращ всякакви инициативи, развитие само чрез централизирана държавна политика, асиметрия в регионалния баланс на икономическия потенциал. България значително закъснява с включването в процеса на трансграничното сътрудничество. Без разработени конкретни устройствени стратегии –

спонтанното сътрудничество и стихийната търговия и комуникация са само една бедна перспектива за промяна – а тя е абсолютно необходима предвид всеобщата миграция и обезлюдяването на цели градове и райони. Откакто съществува българското градоустройство, се правят опити градовете ни да имат европейски вид, да са модерни и да предоставят на своите граждани всички необходими условия за добър стандарт на обитаване. Какви изменения всъщност се случиха в повечето градове през XX век – непрекъснатият градски ръст и противоречията, възникващи при неговото регулиране, усложняването на самата градоустройствена организация. Градовете преминаха през етапа на класическата градска структура – с формиране на главно ядро и обособяване на жилищни, промишлени и складови зони, жп-ареали и транспортни зони и т.н. След големите жилищни комплекси и модата за формиране на пешеходни пространства, след „ретрото“ в мисленето, като че ли се промъква нова нотка – как да направим градовете по-привлекателни места за живеене. Ерата на прагматичния функционализъм в ситуирането на планово „измислени“ структуро-определящи обекти като че ли бе пометена от пазарната стихия на микрообектите (всеки гражданин – инициатор и търговец?!), а вече сме свидетели на новите бизнес и търговски комплекси, които промениха до голяма част структурата на търговията. В по-малките градове обаче традицията в еволюционното развитие от последните 30 години е все още твърде непроменена. На дневен ред в българската градоустройствена практика все още стоят задачите за активна намеса в градските центрове, която ще засегне развитието въобще на градовете. Наред с актуалните градоустройствени мероприятия за завършване на етапа на класическите градски ядра по нов начин звучи проблемът с новите бизнес-зони, с обособяването на „терминали“ в регионалната активност. И докато за по-големите градове ситуацията е предвидима – в по-малките градове тези трансформации са под влиянието и на регионалните импулси от формирането и обособяването на транснационалните комуникации и в голяма степен зависят изцяло от тях.

Фиг. 1. Схема на градовете, част от интегрирано градско развитие по ОПРР, автор: М. Ненчев

6. Заключение

Тъй наречените транснационални комуникационни коридори са нещо ново в хода на развитието на селищните мрежи в България. На практика това е една нова интензифицирана структура, която мотивира приоритетите на европейската регионална политика чрез решаване на проблемите в крайграничните райони, развитие на цялата инфраструктура и социалната подвижност на населението.

Фактически от тупикови поради граничните ограничения сега градовете и селищата в полосите на комуникационните коридори попадат в един нов – растерен тип взаимоотношения.

Могат ли да се обобщят някои препоръки – очевидно те ще бъдат в сферата на изясняване на философското интерпретиране на проектантските решения по отношение на адекватност на добре формулираните задачи както на устойчивостта на градското развитие на конкретния град, така и на обвързаността му с регионалните и наднационалните зависимости. Модерността не значи бравурни волонтаристки проектантски решения в краткосрочен план, а по-скоро добре обоснована комплексна и последователна урбанистична политика.

Благодарности

Настоящата научноизследователска разработка по договор 247/2021 е подкрепена финансово от Центъра за научни изследвания и проектиране при УАСГ.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Dimov, N.* Regionalno ustoychivo razvitie na Bulgaria: predimstva, ograničenja i sinergetichen efekt. Institut po Sotsiologia, BAN, Izd. „Iztok- Zapad”, 2007, S.

2. *Mollov, B.* Gradskata regeneratsia, vazmozhnosti, zalozheni v deystvashtite obshtinski planove za sotsialno-ikonomichestki i prostranstveno razvitie. // Arhitektura, 4/2015, ISBN 0324-1254, s. 31.

3. *Nikolov, G.* Darzhavni politiki i strategii v regionalното развiтие. Izd. Stopanstvo, 2016, S., ISBN: 978-954-644-8446.

4. *Petrov, K.* Geoikonomichestki perspektivi pred izgrazhdaneto na skorostna mrezha v Bulgaria. // Geopolitika i geostrategia, 4/2018, S. ISSN 1312-4579.

5. *Slaev, A.* Planirane i upravlenie na antropogennata sreda i prirodните resursi: Teoria na kompleksните права na sobstvenost. Doktorat, 2021, UASG, S.

MODELING OF STRUCTURAL TRANSFORMATIONS IN BULGARIAN CITIES IN THE TRANSNATIONAL COMMUNICATION CORRIDORS

M. Nenchev¹, M. Davcheva²,
M. Tanov³, G. Kostadinov⁴, Y. Stoev⁵, K. Kuseva⁶, J. Stoycheva⁷

Keywords: structural transformations, transnational communication corridors, new regional policy

ABSTRACT

One of the aspects in the scientific theme developed by the research team is the common feature of regional centralization and decentralization in the cities of Bulgaria within the transnational communication corridors and the corresponding impact on their probable development prospects.

¹ Mintcho Nentchev, Prof. Dr. Arch., Dept. "Urban Planning", UACEG, 1 H. Smirnenki Blvd., Sofia 1046, e-mail: modus@mail.bg

² Maria Davcheva, Assoc. Prof. Dr. Arch., Sofia, e-mail: miodesign@abv.bg

³ Mladen Tanov, Chief Assist. Prof. Arch. Urb. Ecol., Dept. "Urban Planning", UACEG, 1 H. Smirnenki Blvd., Sofia 1046, e-mail: mtanov_far@uacg.bg

⁴ Genadi Kostadinov, Dr. Arch. Urb., Sofia, e-mail: genkost@mail.bg

⁵ Yavor Stoev, Dr. Arch., Sofia, e-mail: yavor_stoev@abv.bg

⁶ Kalina Kuseva, Dr. Arch. Urb., Sofia, e-mail: kalinakuseva@gmail.bg

⁷ Zana Stoycheva, Dr. Arch. Urb. Sofia, e-mail: jana_st_st@abv.bg